

POLITINIO ATSTOVAVIMO PROBLEMA LIETUVOS (VALSTYBĖS) TARYBOJE (1917–1920)

PROF. HABIL. DR. MINDAUGAS MAKSIMAITIS

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakultetas

Teisės filosofijos ir istorijos katedra

profesorius-emeritas

Mykolas Romeris University, Faculty of Law

Department of Philosophy and History of Law

Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

El. paštas mindaugasmaksimaitis@mruni.eu

Santrauka

Straipsnyje atskleidžiami veiksniai, dėl kurių Lietuvos (Valstybės) Taryba, sudėtingomis politinėmis aplinkybėmis 1918 m. paskelbusi Lietuvos nepriklausomybę ir laikinajame konstituciniame akte įtvirtinusi valstybingumo pagrindus, nelauktai greitai tolesnę valstybės atkūrimo darbą užleido vyriausybei. Mažėjantį Tarybos vaidmenį lėmė politinio jos reprezentatyvumo, sykiu ir visuomenės pasitikėjimo, smukimas. Ieškoma reprezentatyvumo smukimo priežasčių, aptariama istorinė jo raida ir pasekmės.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos (Valstybės) Taryba; Lietuvos Tarybos politinė sudėtis; Lietuvos Tarybos funkcijos.

Įvadas

Gausioje istorinėje literatūroje, skirtoje Lietuvos (Valstybės) Tarybai, pagrindinis dėmesys skiriamas jos politinei veiklai, vykdytai

sudėtingomis vokiečių okupacijos sąlygomis ir vedusiai prie Lietuvos nepriklausomybės 1918 m. vasario 16 d. paskelbimo, taip pat politinei istorinei šio Akto reikšmei. Kiek mažiau domimasi Tarybos 1918 m. pabaigos – 1919 m. pradžios pastangomis priimti, o po to ir pakoreguoti pirmąjį Lietuvos konstitucinį aktą bei formuoti vykdomąją valdžią. Ir vos įvykiams įžengus į 1919 m. balandžio mėn. vidurį, dėmesys Tarybai staigiai nuslopo, daug Lietuvai nusipelnusi institucija, galima sakyti, ištirpo jaunos valstybės vykdomosios valdžios veiklos fone.

Šį reiškinį didele dalimi lėmė objektyvus veiksnys – pastebimai mažėjęs Tarybos vaidmuo, nulemtas, pirmiausia, smukusio politinio jos reprezentatyvumo, sykiu ir visuomenės pasitikėjimo ja. Todėl politinio tautos atstovavimo Taryboje problema, lėmusi neigiamą šios institucijos istorinės politinės reikšmės kaitą, laikytina itin aktualiu Tarybos temos aspektu.

Pirmąjį ir, ko gero, iki šiol išsamiausią politinio atstovavimo raidos Lietuvos Valstybės Taryboje mokslinį tyrimą praeito amžiaus aštuntojo dešimtmečio viduryje atliko istorikė Sigita Noreikienė straipsnių serijoje „Lietuvos Valstybės taryba ir buržuazinės politinės partijos 1918 m. pabaigoje – 1920 m. gegužės mėn.“¹ Tačiau to meto aplinkybės įpareigojo autorę remiantis kiek tendencingai parinkta, nors ir gan gausia, dažnai pirmą kartą į mokslinę apyvertą paleista medžiaga parodyti, pasak jos, „tikrąjį buržuazinių partijų ir jų veikėjų veidą“ ir padaryti išvadas neva Taryboje vyravusių reakcingiausių politinių jėgų vykdomos politikos nerėmusios ne tik liaudies masės, bet ir žymi liberalių buržuazinių politinių jėgų dalis.

Problemai dėmesio yra skyręs šio straipsnio autorius, publikavęs keletą jai artimų darbų².

¹ Noreikienė, S. Lietuvos Valstybės Taryba ir buržuazinės politinės partijos 1918 m. pabaigoje – 1920 m. gegužės mėn. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A.* 1976, t. 4(57); 1977, t. 1(58).

² Maksimaitis, M. Politiniai ir teisiniai veiksniai, lėmę ankstyvą Lietuvos Tarybos pasitraukimą iš politinės arenos. *Jurisprudencija.* 2009, t. 4(118); Maksimaitis, M. *Mažoji konstituenta: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą.* Vilnius: Justitia, 2011.

Lietuvos Valstybės Tarybos istorija reikalauja dėmesio ne tik dėl savo reikšmės mūsų valstybei. Ji įsimenanti ir unikali, nes Lietuvos Valstybės Taryba savo darbais ne tik klojo pamatus valstybės ateičiai, bet ir faktiškai pati sukūrė prielaidas savo likvidacijai: laiku nesiėmė priemonių, kad sustiprintų savo reprezentatyvumą, priešingai – viena vertus, netolregiškai ėmėsi jį, sykiu ir socialinę bazę, siaurinti, antra – formaliai jai pavestas išimtinės konstitucines parlamentines galias užleido vyriausybei, likdama įvykių nuošalyje ir tapdama mažai kam reikalinga.

Straipsnio tikslas – remiantis archyvine medžiaga, to meto norminiais aktais, spaudos pranešimais bei kita medžiaga, papildyti Valstybės Tarybos reprezentatyvumo problemos tyrimus naujais duomenimis ir samprotavimais.

1. Lietuvos Tarybos politinis veidas įkūrimo momentu

Vokiečių okupacinei administracijai 1917 m. leidus sušaukti Lietuvių konferenciją, lietuvių veikėjai, tikėdami, kad atėjo laikas, „kuomet lietuvių tauta, nežiūrint partijų ir srovių skirtumo, privalo įtempti visas savo pastangas ir jungtines spėkas“³, turėjusį tuo rūpintis Organizacinį komitetą sudarė atsižvelgdami pirmiausia į pretendentų „inteligentiškumą ir interesavimąsi Lietuvos klausimais, o ne į srovių atstovavimą“⁴, o gyventojų pasitikėjimą turinčius delegatus, okupantams neleidžiant rinkimų, nustatė vietose organizuoti privatūs susirinkimai arba įvardijo pats Organizacinis komitetas iš labiau išprususių bet kurio luomo lietuvių, atstovavusių įvairioms politinėms pakraipoms⁵.

³ Bekampis [Šaulys], J. Lietuvių suvažiavimas. *Lietuvos aidas*. 1917, rugsėjo 18 (Nr. 4).

⁴ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Sudarė A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 33.

⁵ Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius: Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, p. 99.

Lietuvių Vilniaus konferencijoje, posėdžiavusioje 1917 m. rugsėjo 18–22 dienomis, dalyvavo iš visos Lietuvos suvažiavę įvairių socialinių grupių ir srovių atstovai⁶. Vis dėlto nemažai žmonių, ypač artimesnių kairiosioms srovėms, nuo vokiečių okupacijos pasitraukus į Rusiją⁷, pastebimą Konferencijos dalyvių daugumą sudarė kaip tik tomis dienomis susiorganizavusios Lietuvos krikščionių demokratų partijos atstovai, taip pat aktyviai reiškęsi Antano Smetonos šalininkai, kurie netrukus susiliejo su iš Rusijos grįžtančiais ten įsteigtos Tautos pažangos partijos veikėjais.

Žodis *partija* Konferencijoje viešai skambėjo nekart, bet dažniau politine ar socialine, nei formaliąja teisine prasme, nes partinė sistema Lietuvoje tuomet tebesiformavo, o ir pačios jos dar neturėjo partijoms būdingo teisinio statuso, nebuvo įformintos jau vien dėl to, kad tą draudė galioję okupaciniai teisės aktai. Ir apskritai Konferencijoje partijos ir srovės „su savo griežtais skirtumais“ dar nepasirodė⁸, ji buvo solidari, vieningai priėmė daugumą nutarimų, „viešai ir kompetentingai apreiškė pasauliui lietuvių tautos valią ir pasiryžimą būti laisvai, savarankiškai ir nepriklausomai“⁹. Sėkmingai Konferencijos darbą vairavo politiškai margas jos prezidiumas, sudarytas iš krikščionių demokratų, Tautos pažangos, Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų ir Lietuvos socialdemokratų partijų atstovų¹⁰.

Aistros kilo tik ėmusis vieno svarbiausių uždavinių – būsimos Tautos Tarybos, pirmajame savo posėdyje pasivadinusios¹¹ Lietuvos Taryba (1918 m. liepos 11 d. – Valstybės Taryba), formavimo.

⁶ [Klimas, P.] Trumpa vasario mėn. 16 dienos istorija. *Lietuva*. 1920, vasario 15 (Nr. 37).

⁷ Truska, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996, p. 79.

⁸ [Klimas, P.] Trumpa vasario mėn. 16 dienos istorija. *Lietuva*. 1920, vasario 15 (Nr. 37).

⁹ Svarbios sukaktuvės. *Lietuvos aidas*. 1918, rugsėjo 26 (Nr. 92).

¹⁰ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 67.

¹¹ *Ten pat*, p. 131, 264–266.

Preliminariai nustatyta, kad Taryboje bus dvidešimt „lietuvių narių“. Po neilgų ginčų būsimai Tarybai suteikta teisė prirėikus pačiai pasipildyti iki ketvirtadalio visų lietuvių narių skaičiaus, kooptuojant naujus narius, turinčius tokį pat sprendžiamąjį balsą. Penkios šešios vietos Taryboje rezervuotos dar ir tautinių mažumų atstovams¹². Teikiant svarbią reikšmę būdams ir priemonėms „į valstybės darbą įtraukti visas grupes, visus be išimties galinčius dirbti“¹³, sutarta, jog politinę pusiausvyrą būsimoje Taryboje užtikrins aštuoni centro atstovai ir po šešis atstovus nuo dešinės ir kairės¹⁴.

Rinkimams pasiūlyti trys kandidatų sąrašai, juose, taip pat individualiai, įvardytos trisdešimt aštuonios pavardės¹⁵. Nuoširdų organizatorių norą sukurti instituciją, maksimaliai atspindinčią lietuvių tautos lūkesčius ir nuotaikas, rodė tai, kad net trys ketvirtadaliai pretendentų buvo paminėti bent dviejuose kandidatų sąrašuose – „Bendrosios kuopos“ ir „Pildomojo biuro“, sudarytuose ignoruojant partinį principą. Tik „Demokratijos sąrašas“ įvardijo išimtinai kairiųjų atstovus¹⁶, jo iniciatorių ir šalininkų apibūdintus kaip tikruosius kovotojus už demokratiją.

Konferencijos daugumos nuostatas dėl Tarybos sudėties pakoregavo slaptų rinkimų rezultatai. Jos geranoriškumą kairiųjų atžvilgiu ir nuoširdų politinių jėgų proporcingumo renkamoje Taryboje siekį rodo aukštos socialdemokratų Mykolo Biržiškos ir Stepono Kairio, figūravusių visuose trijuose kandidatų sąrašuose, vietos išrinktųjų eilėje. Tačiau apskritai kairiesiems ne itin sėkmingi rinkimai, jų vertinimu, rodė, kad Konferencija neatsisakiusi klasinių ir partinių interesų¹⁷. Bet atsižvelgdami į momento svarbą, keletas į Tarybą išrinktų dešinėsios pakraipos žmonių savo vietas pasisiūlė užleisti kairiųjų atstovams.

¹² *Ten pat*, p. 118–119.

¹³ Stulginskis, A. Kova dėl vasario 16 d. akto. *XX amžius*. 1938, vasario 15 (Nr. 37).

¹⁴ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 121.

¹⁵ *Ten pat*, p. 77.

¹⁶ *Ten pat*, p. 77; Klimas, P. *Dienoraštis: 1915.XII.1-1919.I.19*. Chicago, 1988, p. 77.

¹⁷ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 78.

Taip pasitraukus dviem išrinktiems dvasininkams, jų vietos, stiprinant kairįjį Tarybos sparną, bendru sutarimu atiduotos neišrinktųjų eilėje aukščiausiai likusiems „Demokratijos sąrašo“ pretendentams – socialistui liaudininkui Jonui Vileišiui ir partijoms nepriklausiusiam, bet aktyviam radikalių nuostatų šalininkui Stanislovui Narutavičiui. Abiejų narystė Taryboje patvirtinta atvirai balsuojant Konferencijoje¹⁸.

Dešiniesiems žengus šį geros valios žingsnį, pavyko kiek priartėti prie Konferencijos projektuotos politinės pusiausvyros Taryboje, tieša, įgavusios kitokį pavidalą. Stipriausios pozicijos pagal to meto narių partinę priklausomybę¹⁹ joje teko krikščionims demokratams, kurie gavo 40 proc. vietų (Saliamonas Banaitis, Kazys Bizauskas, Pranas Dovydaitis, Alfonsas Petrusis, Justinas Staugaitis, Aleksandras Stulginskis, Kazimieras Šaulys ir Jonas Vailokaitis). Kitos grupės buvo negausios – dar du Tautos pažangos atstovai dešinėje (Vladas Mironas ir A. Smetona) ir tiek pat socialdemokratų bei vienintelis socialistas liaudininkas (J. Vileišis) kairėje. Bet bendrą Tarybos nusiteikimą pajėgė pastebimai paveikti septynetas nevienodų pažiūrų narių, nesiejusių savęs su partijomis: nors Jonas Basanavičius ir Donatas Malinauskas buvo laikomi tautinės srovės žmonėmis²⁰ (vėliau įsiliejo į Tautos pažangos partiją), o S. Narutavičius akivaizdžiai linko į kairę, likusieji Tarybos nepartiniai – P. Klimas, J. Smilgevičius ir J. Šaulys – dažnai oponuodavo krikščionims demokratams ir pagal aplinkybes rėmė smulkesnias grupes, padėdami išlaikyti pusiausvyros tarp dešinės ir kairės (kiek dominuojant dešiniesiems) regimybę.

Pripažįstama, jog suformuotoje Taryboje vieningai atstovauta tautinei, katalikiškajai ir socialistiškajai lietuvių politinėms srovėms²¹.

¹⁸ *Ten pat*, p. 80.

¹⁹ Eidintas, A. Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 8; Klimas, P. *Iš mano atsiminimų*. Vilnius, 1990, p. 103.

²⁰ Jakštas, J. Tautos pažangos partijos – Lietuvių tautininkų sąjungos istorijos bruožai (1916–1940). *Lietuvių tauta*. Kn. 2. Vilnius, 1998, p. 117.

²¹ *Seimo stenogramos*: ketvirtoji paprastoji sesija, 70 posėdis, 1938, p. 44.

Pirmųjų darbo mėnesių Tarybos posėdžių protokolai daro įspūdį, kad Tarybos veikla daugiau buvo linkusi remtis individualia jos narių iniciatyva ir veiksmais, suprantama, nulemtais jų asmeninių įsitikinimų, daugiau reiškėsi asmenybės, o ne partijos²². Palankias tam sąlygas sudarė ir tai, kad Tarybos organizacija ir veikla, nepaisant tam tikrų Tarybos (ir okupacinės administracijos) pastangų parengti jai statutą, liko neregamentuoti²³. Partiniu organizaciniu požiūriu glaudžiau buvo susitelkę tik krikščionių demokratų aštuonetas ir socialdemokratai. Rinkimams pasibaigus, šie viešai pasižadėjo, jog suvokę nepajėgiantys tinkamai atstovauti „demokratijos sluoksniams“, „pirmu partijos pareikalavimu“ iš Tarybos pasitrauksiantys²⁴.

Išrinktieji vadovavosi lietuvių tautos ir Lietuvos interesais, tiesa, dėl politinių pažiūrų skirtumo ne visų vienodai suvokiamais, visi siekė to paties pagrindinio tikslo – Lietuvos nepriklausomybės, nors ir ne visada už vienodas priemones pasisakydami. Pasak Tarybos nario D. Malinausko, „malonu prisiminti tą didelį tarpusavio pasitikėjimą ir vienybę, vyravusią Taryboj“²⁵.

Pradėdama veiklą, Taryba politinės partinės savo narių priklausomybės, regis, nebuvo linkusi sureikšminti, tai rodė ganėtinai marga slaptu balsavimu išsirinktos Tarybos vadovybės – pirmojo jos prezidiumo – sudėtis²⁶: gausiausiai krikdemiškajai Tarybos narių daliai vadovybėje atstovavo tik vienas A. Stulginskis, kuriam, beje, teko kukliausia ir labiausiai neapibrėžta „kandidato“ vieta, o nuo Tautos pažangos į Tarybos vadovybę pateko abu jos nariai, iš jų A. Smetona išrinktas pirmininku; pakankamai reikšmingos pirmojo vicepirmi-

²² Merkelis, A. *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*. New York, 1964, p. 254.

²³ Maksimaitis, M. *Mažoji konstituanta: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 41–43, 195–196.

²⁴ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 78.

²⁵ Paleckis, J. Kaip gimė Lietuvos laisvės žodis. 1928 m. Vasario 16. Kaunas, 1928, p. 62.

²⁶ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 131.

ninko pareigos patikėtos socialdemokratų atstovui S. Kairiui, bene kairiausiajam iš visų Tarybos radikalų.

2. Politinis Tarybos dešinėjimas

Lietuvos Tarybos posėdžių protokolai, ypač veiklos pradžioje, rodo, jog svarstydami įvairius klausimus, taip pat ir principinius, jos nariai reiškė daugiau individualią savo nuomonę, be abejonės, susiformavusią veikiant atitinkamoms kiekvieno pažiūroms, bet menkai tesaisdomą grupinių partinių įpareigojimų, neįtariant suderintos partijos pozicijos. Net audringuose 1917 m. gruodžio – 1918 m. sausio mėn. Tarybos posėdžiuose balsuojant dėl principinių rezoliucijų, susijusių su Lietuvos nepriklausomybės skelbimo projektais, dažnai susidurdavo skirtingi tos pačios partijos atstovų požiūriai. Antai, 1918 m. sausio 26 d. Tarybai balsuojant dėl J. Šaulio ir A. Smetonos siūlomos formulės, remiančios būsimos nepriklausomos Lietuvos politinį ryšį su vokiečių valstybe, daugumai krikščionių demokratų atstovų jai pritariant, vienas jų balsavo prieš bei du susilaikė; tą pačią dieną balsuojant dėl alternatyvios socialdemokrato S. Kairio formulės, skelbiančios nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą, jos vidaus tvarką ir santykius su kitomis valstybėmis paliekant spręsti Steigiamajam Seimui, antrasis socialdemokratas, septyni krikščionys demokratai ir vienas Tautos pažangos atstovas susilaikė, po vieną krikdemą ir Tautos pažangos atstovą pasisakė prieš²⁷.

Nepavykus gauti Tarybos pritarimo šiai rezoliucijai, tą pačią dieną jos iniciatorius S. Kairys bei ją parėmę J. Vileišis ir S. Narutavičius paliko Tarybą, kiekvienas jų skyrium raštu išdėstęs savo poelgio argumentus, kurių esmė – Taryba, priimdama Lietuvos reikalams kenkiantį nutarimą, viršijusi savo įgaliojimus²⁸. Tik kitą dieną prie šios grupės, kurioje buvo po vieną socialdemokratą, socialistą liaudininką ir nepar-

²⁷ *Ten pat*, p. 188.

²⁸ *Ten pat*, p. 194–199.

tinį, prisišliejo dar ir antrasis Tarybos socialdemokratas M. Biržiška²⁹, susilaukęs balsuojant dėl rezoliucijos, o vėliau savo poelgi pateisinęs užimtumu, neva trukdžiusiu „tinkamai sekti politikos gyvenimą“³⁰. Šis epizodas verčia suabejoti, ar staigus kairiųjų pasitraukimas iš Tarybos apskritai buvęs įkvėptas socialdemokratų, kaip frakcijos, arba iš viso frakcijoje aptartas ar bent derintas.

Tik likusiai Tarybos daugumai netrukus pasiryžus skelbti Lietuvos nepriklausomybę be kokių nors įsipareigojimų Vokietijai, siekiant aktui suteikti didesnę politinį svorį, dėta pastangų, kad tai padarytų visa Tarybos sudėtis, todėl nutarimo tekstas peržiūrėtas ir rasta visiems priimtina formulė, davusi pagrindą grįžti pasitraukusiems nariams³¹. Politškai ganėtinai marga, literatūroje paprastai įvardijama tiesiog kaip kairiųjų pažiūrų, arba „vadinamųjų radikalų“, ketveriukė tąkart sugrįžo labiau susitelkusi ir vieninga, nei atrodė traukdamasi. Ji padarė bendrą pareiškimą, formuluodama svarbiausius, jos manymu, Tarybos ateities uždavinius, pirmiausia – naujos viso krašto konferencijos, „galutinai sutvarkysiančios“ laikinąją Lietuvos atstovybę, t. y. Tarybą, ir „tinkamai visuomenės reikalams nustatysiančios“ jos darbą iki susirinks Steigiamasis Seimas, kaip galima skubesnę sušaukimą³².

1918 m. vasario 16 d. Tarybai deklaravus Lietuvos nepriklausomybę ir tą pačią dieną pradėjus formuoti naujos sudėties prezidiumą, taip pat paskelbtas bendras keturių kairiųjų atsisakymas įeiti į šio sudėties, protestuojant dėl išvakarėse atsistatydinusio A. Smetonos pakartotinio išrinkimo pirmininku. Tarybos prezidiumo nariais tapo tautininkas, krikdemas ir du nepartiniai³³, o tai reiškė, kad valdymo gijos Taryboje perėjo į dešiniųjų rankas.

Nauja krizė Taryboje kilo po pusmečio, liepos 11 d., dešiniams

²⁹ *Ten pat*, p. 188–189; Eidintas, A. *Antanas Smetona*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 55.

³⁰ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 191.

³¹ Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimasis 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*. Kaunas, 1930, p. 14.

³² *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 211.

³³ *Ten pat*, p. 210, 211–212.

užsimojus skelbti Lietuvą monarchija ir išrinkti karalių. Dešinieji įrodinėjo, kad nesiimdama Lietuvos nepriklausomybei reikalingų priemonių Taryba nusižengtų savo misijai, kairioji Tarybos dalis – tie patys keturi nariai – daugumos planus įvardiję kaip Tarybos įgaliojimų viršijimą, protestuodami apleido salę. Kartu jie pareiškė, jog patys neišstodami iš Tarybos, nustojusiais Konferencijos suteiktų įgaliojimų laikantys jos narius, kurie pasisavino išimtinę Steigiamojo Seimo teisę nustatyti Lietuvai valdymo formą³⁴. Pasitraukusiųjų nuostata dėl Tarybos daugumos įgaliojimų netekimo reiškė svarų papildomą argumentą jų reikalavimui šaukti naują konferenciją, kuri turėtų atnaujinti Tarybos sudėtį.

Šįsyk iš Tarybos pusės pastangų sugrąžinti keturis pasitraukusiuosius ne tik nerodyta, priešingai – paskubėta juos kvalifikuoti kaip pasitraukusius iš Tarybos sudėties³⁵.

Tolimesni kairiųjų ketverto santykiai su Taryba klostėsi skirtingai. J. Vileišiui pasiaiškinus, kad trauktis iš Tarybos jis nemanęs, liepos 29 d. nutarta jo nelaikyti pasitraukusiu³⁶; Tarybai lapkričio 2 d. nusprendus klausimo dėl Lietuvos valdymo formos sprendimą palikti Steigiamajam Seimui³⁷, jau ne kaip socialdemokratas, nelaikydamas savęs „kurios nors partijos reiškėju“³⁸, kaip nepartinis socialdemokratų srovės veikėjas³⁹, į ją grįžo dar ir M. Biržiška.

Savo ruožtu Tarybos dauguma, nereagavusi į pasitraukusiųjų viešai išreikštą vertinimą dėl Konferencijos suteiktų įgaliojimų netekimo, lie-

³⁴ *Ten pat*, p. 279; Klimas, P. Lietuvos valstybės kūrimasis 1915–1918 metais Vilniuje. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis, 1918–1928*. Kaunas, 1930, p. 18; Mitrulevičius, G. Socialdemokratų santykis su Lietuvos (Valstybės) Taryba 1918 m.: nuo Vasario 16-osios Akto priėmimo iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos. *Parlamento studijos*. Nr. 14 (2013), p. 109–110.

³⁵ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 300.

³⁶ *Ten pat*, p. 303–305, 322–323.

³⁷ *Ten pat*, p. 369–370.

³⁸ *Ten pat*, p. 397.

³⁹ Dėl socialdemokratų dalyvavimo Valst. Taryboje. *Lietuvos aidas*. 1918, lapkričio 20 (Nr. 136).

pos 13 d. papildė savo sudėtį⁴⁰ šešiais naujais nariais iš veikėjų, paskutiniu metu grįžusių iš Rusijos. Norėdami sustiprinti Taryboje likusių partijų pozicijas ją papildė po du krikščionių demokratų ir Tautos pažangos atstovus – Eliziejus Draugelis ir Juozas Purickis, Martynas Yčas ir Augustinas Voldemaras. Kooptavimu taip pat pamėginta glaistyti atsiradusią politinio atstovavimo spragą, į jos sudėtį naujai įtraukiant taip pat du Demokratinės tautos laisvės santaros – liberalios centro politinės partijos, tapusios tuo metu, iki sugrįžtant J. Vileišiui, labiausiai į kairę Taryboje pasidavusia jėga, atstovus Jurgį Alekną ir Stasį Šilingą.

Jau pirmuoju Tarybos pasipildymu ne tik iškart buvo viršytas Konferencijos leistas kooptuojamųjų limitas (ketvirtadalis joje buvusių „lietuvių narių“, t. y. penki), bet ir nuėjo niekais kadaise jos parodytos pastangos siekti politinės pusiausvyros – nuo šiol jau ne tik savo vadovybės, bet ir eilinių narių sudėtimi Valstybės Taryba virto dešiniųjų politinės veiklos arena.

Politinis Tarybos narių grupavimasis laikui bėgant ėmė įgauti aiškesnes formas. Antai, 1918 m. kovo 20 d. posėdyje, aptariant Tarybos delegacijos, numatomos siūsti į Vokietiją notifikuoti Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo aktą, sudėtį, siūlyta ją sudaryti iš atstovų nuo krikščionių demokratų, Tautos pažangos, socialistų ir nepartinių grupių⁴¹. Nuo 1918 m. vasaros Tarybos protokolų leksikone jau ima figūruoti žodis *frakcija*, jų vardu Taryboje daromi oficialūs pareiškimai, siūlomi pretendentai tam tikriems Tarybos įpareigojimams gauti.

Politinio skaidymosi procesas Taryboje ypač suintensyvėjo 1918 m. rudenį, kai karą akivaizdžiai pralaiminti Vokietija oficialiai pareiškė leidžianti Lietuvai kurti savarankišką valstybę.

Sudarydama Lietuvos Tarybą, Konferencija jai buvo pavedusi rūpintis valstybės atkūrimu ir, pirmiausia, sąlygų tam rengimu⁴². Tuomet tai nebuvo institucija, galėjusi ar bent pretendavusi atlikti kokias nors valdžios

⁴⁰ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 281.

⁴¹ *Ten pat*, p. 224.

⁴² *Ten pat*, p. 79–80.

funkcijas. Okupacinė valdžia Tarybai tepripažino patariamąsios institucijos vaidmenį ir jos statusas vokiečių akyse nepakito net jiems 1918 m. kovo 23 d. oficialiai pripažinus Lietuvos nepriklausomybę. Tik Tarybai 1918 m. lapkričio 2 d. priėmus pirmąjį konstitucinį aktą – Lietuvos Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius⁴³, buvusi visuomeninio pobūdžio institucija Lietuvos Valstybės Taryba virto laikina parlamentine institucija, vieninteliu konstituciniu įstatymų leidėju, o jos darbą organizavęs prezidiumas – dar ir institucija, atliekančia kolegialaus valstybės vadovo funkcijas – skelbiančia laikinuosius įstatymus, kviečiančia ministrą pirmininką, tvirtinančia jo sudarytą Ministrų kabinetą etc.

Tarybos kompetenciją, jos darbo tvarką ir procedūros taisykles, komisijų, prezidiumo, kaip Tarybos vadovo, organizaciją nustatė lapkričio 11 d. priimtas (po pusmečio pakoreguotas) Valstybės Tarybos statutas⁴⁴. Tarybos frakcijas formaliai jis ignoravo, apie jas užsiminta vos vienintelį kartą ir tai neesminiu klausimu („Frakcija, darydama pareiškimą raštu, turi teisės reikalauti, kad jis būtų pridėtas prie protokolo“ – 56 § 4 p.). Statute neužsiminta ir apie Tarybos prezidiumo siūlymu 1918 m. lapkričio 5 d. iš frakcijų atstovų sudarytą Tarybos Senjorų konventą, vėliau pavadintą Seniūnų sueiga⁴⁵, retkarčiais (skiriant plenarinių posėdžių datą, kartu su prezidiumu teikiant Tarybai kai kuriuos bendrus pasiūlymus) paminimą Tarybos protokoluose⁴⁶. Netrukus nusistatyta per pertraukas tarp Tarybos sesijų, kartu su Tarybos prezidiumu, Senjorų konvento posėdžiuose svarstyti svarbesnius politikos klausimus⁴⁷.

Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai pakeitė teisinį politinių partijų pagrindą: neteko galios vokiečių okupacijos meto teisės

⁴³ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai. *Laikinosios Vyriausybės žinių (toliau – LVŽ) papildymas*. 1918, Nr. 1/1a.

⁴⁴ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 387; *Valstybės Tarybos statutas*. Vilnius, 1918; *Valstybės Tarybos statutas*. Kaunas, 1919.

⁴⁵ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 383.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 391, 396, 402.

⁴⁷ Valstybės Taryba. *Lietuva*. 1919, kovo 18 (Nr. 56).

aktai, tarp jų draudžiantys politinio pobūdžio organizacijų veiklą, ir nominaliai sugrąžinta ikikarinėje Rusijoje galiojusi draugijų teisinė padėtis, nors pagal jos reikalavimus draugijos liko neįformintos.

Prasidėjęs valstybės institucijų formavimosi procesas pareikalavo atitinkamos kvalifikacijos žmonių, kurių po daugiau nei šimtmetį trukusios aneksijos ir Pasaulinio karo atneštos okupacijos labai trūko. Sudarius pirmąjį nepriklausomos Lietuvos ministrų kabinetą ir darbu vyriausybėje užimtiems (taip pat paskirtiems atstovauti valstybei užsienyje) Valstybės Tarybos nariams netekus galimybės aktyviai dalyvauti jos darbe, lapkričio–gruodžio mėn. ji papildyta naujai kooptuojant po atstovą ne tik nuo tų pačių Tautos pažangos, krikščionių demokratų ir Santaros partijų (Liudas Noreika, Valdemaras Čarneckis, Vytautas Petrulis), bet dar ir nuo socialistų liaudininkų (Danielius Alseika, kuris, nė mėnesio neišbuvęs jos nariu, bolševikams veržiantis į Vilnių ir Tarybai 1919 m. sausio 1 d. keliantis į Kauną, iš jos pasitraukė). Taip pat pagaliau radus bendrą kalbą su tautinėmis mažumomis, į Tarybą tautiniu pagrindu kooptuoti pirmieji šeši gudų atstovai, kuriuos delegavo Gudų rada (Kazimieras Falkevičius, Vaclovas Lastauskis, Daminikas Siamaška, Vladzislavas Taločka, Ivanas Luckevičius ir Janka Stankevičius; abu pastarieji, tiesa, jau gruodžio 21 d. pareiškė iš Tarybos pasitraukiantys⁴⁸), netrukus tokiu pat būdu kooptuota trijų žmonių žydų atstovybė (Jokūbas Vigodskis, Nachmanas Rachmilevičius, Simonas Rozenbaumas)⁴⁹.

3. Politinio atstovavimo naštos permetimas vyriausybei

Valstybės Tarybai virstant dešinėsios pakraipos institucija ir dėl to pastebimai siaurėjant jos socialinei bazei, dėl grėsmių atkuriamam

⁴⁸ Błaszczak, T. Baltarusiai Lietuvos Valstybės Taryboje 1918–1920 metais. *Parlamento studijos*. Nr. 15 (2013), p. 111.

⁴⁹ *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, 1917–1918*. Vilnius, 1991, p. 402–404, 438, 457–458.

Lietuvos valstybingumui, kilusių baigiantis 1918 metams, teko ieškoti papildomų priemonių padėčiai stiprinti. Valstybės Tarybos ir Ministrų kabineto atstovų pasitarimuose nerasta nieko geriau, kaip siekiant užsienio akyse išlaikyti valstybės stabilumo vaizdą išsaugoti esamą Valstybės Tarybą. Tačiau realią valdžią, tarp jų ir įstatymų leidybos teisę, ji perleisčių iš esmės reformuotam kabinetui, pati laikinai nusišalindama nuo aktyvios veiklos ir kišimosi į vyriausybės darbus⁵⁰. Naujojo Ministrų kabineto vadovu rekomenduotas iš Rusijos ką tik grįžęs vienas socialistų liaudininkų lyderių Mykolas Sleževičius. Taip gruodžio 26 d. sudaryta politinė atsvara esamos sudėties Tarybai – plačios politinės koalicijos Ministrų kabinetas su tam tikra kairiųjų persvara, suformuotas iš socialdemokratų (nors, pasak šios partijos spaudos pranešimo, jų atstovai tai padarę be partijos žinios, dėl ko partija ryšius su jais, „žinoma“, nutraukusi⁵¹), taip pat socialistų liaudininkų, Santaros, krikščionių demokratų ir Tautos pažangos partijų narių, dalyvaujant nepartiniams ir tautinių mažumų atstovams. Juo valdžios viršūnėse laikinai „norėta atstoti kairiųjų nemėgiamą Valstybės Tarybą ir apsieiti be jos“⁵².

Realybėje ne viskas vyko sklandžiai. Ne iki galo įgyvendinus paskubomis pasiektus žodinius susitarimus, naujojo kabineto politinės partinės sudėties visiškas nesuderintumas su Tarybos bei jo prezidiumo partine sudėtimi iškart atsiliepė šių aukščiausiųjų valstybės struktūrų tarpusavio santykiams, kilo virtinė nesusipratimų, kurie vedė prie galutinio susipriešinimo⁵³.

Neišvengiamą šių santykių pabaigą pristabdė 1919 m. sausio mėn. pagaliau įvykusi Antroji Lietuvos Valstybės konferencija. Gerą pusmetį Konferenciją inicijavę kairieji tikėjosi Tarybą papildyti „prireikant

⁵⁰ Škirpa, K. Pakeliui su Mykolu Sleževičium. *Mykolas Sleževičius*. Chicago, 1954, p. 205; Maksimaitis, M. *Mažoji konstituantą: Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 246–247.

⁵¹ Mūsų žinios. *Darbo balsas*. 1918, gruodžio 31 (Nr. 57).

⁵² Švoba, J. *Seiminė ir prezidentinė Lietuva*. Vilnius: Vyturys, 1990, p. 66.

⁵³ Dranseikaitė, R. *Stasio Šilingo politinė ir visuomeninė veikla (1885–1962)*. Vilnius: Karminas, 2010, p. 39–42.

naujų narių⁵⁴ ir savo naudai pakoreguoti jos sudėtį, o dešinieji turėjo vilčių sustiprinti jos, kaip visų Lietuvos gyventojų atstovybės, autoritetą. Deja, jau politinė Konferencijos delegatų sudėtis, paveikta karo su bolševikais aplinkybių, nuvylė iniciatorių lūkesčius: net pusę delegatų, galėjusių atvykti tik iš dalies teritorijos, sudarė krikščionių demokratų atstovai⁵⁵.

Konferencijoje aštriai diskutuota dėl Tarybos vaidmens ir ypač sudėtingų jos santykių su vyriausybe⁵⁶. Kairiesiems priešinantys Konferencijos, kaip neatstovaujančios visai Lietuvos visuomenei, teisei perrinkti arba papildyti Tarybą, krikdemų iniciatyva į jos sudėtį papildomai išrinkti trys (L. Brokas, M. Ivanauskas ir J. Kavoliūnas), nuo nepartinių grupės – du (J. Jakimavičius ir V. Šatas) atstovai⁵⁷, visi apibūdinami kaip krikščionys demokratai ir jiems prijaučiantys⁵⁸. Tuo pat metu, protestuodamas prieš tokį Tarybos „lopymą“ dešiniaisiais, apie savo pasitraukimą pareiškė vienintelis socialistas liaudininkas J. Vileišis⁵⁹, paskutinis kairiųjų atstovas.

Itin sudėtingos politinės aplinkybės vis dėlto vertė ieškoti kompromisų. Tai atsispindėjo 1919 m. sausio 24 d. Tarybos papildytuose Laikinosios Konstitucijos Pamatiniuose Dėsniuose, kurie įteisino gruodžio mėn. derybose sutartą ir paties kabineto, nelaukiant atitinkamo formalaus įteisinimo, jau pradėtą taikyti⁶⁰ teisę Tarybai neposėdžiaujant leisti laikinuosius įstatymus⁶¹. Bet atnaujintai Valstybės Tarybos sudėčiai nebuvo lemta, kaip kai kurių tikėtasi, tapti valstybės politinio gyvenimo centru. Pasikeitusi sudėtis dar labiau paaštrino Tarybos ir

⁵⁴ Įstatymas konferencijai šaukti. *LVŽ papildymas*. 1918, Nr. 1/2a.

⁵⁵ *Antroji Lietuvos Valstybės Konferencija*. Kaunas, 1919, p. 4.

⁵⁶ *Ten pat*, p. 19–20.

⁵⁷ *Ten pat*, p. 69–71.

⁵⁸ [Red. str.] *Lietuva*. 1919, sausio 24 (Nr. 12).

⁵⁹ *Antroji Lietuvos Valstybės Konferencija*. Kaunas, 1919, p. 71.

⁶⁰ Pvz., Ministrų kabineto posėdyje 1919 m. sausio 9 d. priimti Laikinasis įstatymas apie Lietuvos pilietybę; Laikinasis Lietuvos notariato sutvarkymas. *LVŽ*. 1919, Nr. 2–3/22, 23.

⁶¹ Laikinosios Lietuvos Valstybės Konstitucijos papildas. *LVŽ*. 1919, Nr. 4/41.

M. Sleževičiaus vyriausybės santykius, kurie pasiekė kritinę ribą. Bendras dešiniųjų Tarybos ir į kairę kryptelėjusio koalicinio kabineto darbas, net dėl bolševikų invazijos esant itin grėsmingai politinei situacijai, tapo neįmanomas⁶².

Į eilinę sesiją susirinkusiai Tarybai 1919 m. kovo 5 d. savo nuožiūra pakoregavus prieš mėnesį kabineto priimtą įstatymą – Ypatingus valstybės apsaugos įstatus⁶³, jais vyriausybei pavestą teisę skelbti ar naikinti paskelbtą karo padėtį perduodant Valstybės Tarybos prezidiumui, M. Sleževičiaus kabinetas atsistatydino. O kovo 12 d. buvo patvirtintas krikščionio demokrato P. Dovydaičio kabinetas, sudarytas iš krikščionių demokratų, Tautos pažangos atstovų ir nepartinių⁶⁴, tarp kurių buvo ir tam reikalui savo narystę Santaroje paaukojęs Tarybos narys V. Petrulis⁶⁵, kuris gavo Finansų ministerijos valdytojo postą.

Pažymėtina, kad išimtinai kooptavimų būdu suformuotoje Demokratinės tautos laisvės santaros frakcijoje, tuo pat metu iš jos pasitraukus dar ir Valstybės Tarybos prezidiumo vadovo pozicijoje įsitvirtinusiame S. Šilingui, teliko J. Alekna, tapęs vieninteliu opozicijos atstovu Taryboje⁶⁶. Regėjos, atsiverianti reali Valstybės Tarybos ir Ministrų kabineto bendradarbiavimo perspektyva, bet labai greitai paaiškėjo šio kabineto negebėjimas spręsti valstybei kilusių problemų ir būtinybė ieškoti veiklesnės, autoritetingos vyriausybės⁶⁷. Jau po dviejų savičių pradėtos tarppartinės derybos⁶⁸, per kurias pripažinta, kad sąlygos tenkintis siauresne valdančiųjų socialine baze dar nėra pribrendusios. Vėl apsisota ties M. Sleževičiaus kandidatūra į premjerus ir, jam reika-

⁶² Maksimaitis, M. *Mažoji konstituanta: Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius: Justitia, 2011, p. 278–281.

⁶³ Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *LVŽ*. 1919, Nr. 4-42, 5-55.

⁶⁴ Naujas Ministrų kabinetas. *LVŽ*. 1919, Nr. 5/53-54.

⁶⁵ Noreikienė, S. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai*. Serija A. 1977, t. 1(58), p. 81.

⁶⁶ Valstybės Taryba. *Lietuva*. 1919, kovo 16 (Nr. 55).

⁶⁷ *Tautinės minties keliu*. Chicago, 1979, p. 90.

⁶⁸ Protokolas 1919 03 26. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. 923, ap. 1, b. 51, lap. 36.

laujant, šįkart sutarta ne tik dėl Valstybės Tarybos veiklos stabdymo, bet ir jos prezidiumo pakeitimo vienasmeniu nepriklausomu valstybės prezidentu⁶⁹, kairiesiems viliantis su vienu dešiniųjų atstovu lengviau rasti bendrą kalbą.

Naujai priėmus atitinkamai pataisytus Laikinosios Konstitucijos Pamatinius Dėsnius⁷⁰ ir 1919 m. balandžio 4 d. Tarybai Valstybės Prezidentu išrinkus A. Smetoną⁷¹, sudarytas vėl plačios koalicijos M. Sleževičiaus kabinetas atstovavo pagrindinėms Lietuvos nepriklausomybę remiančioms partijoms – keturios vietos atiduotos Tautos pažangai, po dvi atiteko krikščionims demokratams, socialistams liaudininkams, socialdemokratams ir nepartiniams, viena – Santarai⁷². Kai kurie poslinkiai tądien įvyko ir Tarybos sudėtyje: apie pasitraukimą pareiškė Prezidentu tapęs A. Smetona, papildomai buvo kooptuota Gardino sričių gudų atstovybė – Kanstantinas Bialeckis, Ivanas Korčynskis, Juozapas Voronko⁷³.

Valstybės Tarybos prezidiumo vykdytas valstybės vadovo galias, tarp jų Tarybos sušaukimą ir paleidimą bei, Tarybai neposėdžiaujant, visaverčio įstatymų leidėjo funkcijas kartu su kabinetu pavedusi Valstybės Prezidentui, laikinoji naujos redakcijos konstitucija atvėrė teisinės galimybės Tarybą apskritai eliminuoti iš politinio valstybės gyvenimo.

4. Politinio atstovavimo raidos rezultatai

1919 m. rudenį iš Paryžiaus taikos konferencijos grįžę Pažangos šulai A. Voldemaras (su kuriuo dėl ambicijų koalicinių vyriausybių santykiai buvo įtempti) ir M. Yčas, remdamiesi savo politiniais šalininkais Valstybės Taryboje, ėmėsi žygių M. Sleževičiaus kabinetą pakeisti nau-

⁶⁹ Čepėnas, P. *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*. T. 2. Fotogr. leid. Vilnius, 1992, p. 387.

⁷⁰ *Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos Pamatiniai Dėsniai*: trečiuoju skaitymu Lietuvos Valstybės Tarybos priimti 1919 m. balandžio mėn. 4 d. [Kaunas, 1919].

⁷¹ Valstybės Taryba. *Lietuva*. 1919, balandžio 9 (Nr. 74).

⁷² Ministrų kabineto sudėtis. *Lietuva*. 1919, balandžio 13 (Nr. 78).

⁷³ *Antroji Lietuvos Valstybės Konferencija*. Kaunas, 1919, p. 69, 71; Valstybės Tarybos narių sąrašas. *LCVA*, f. 1041, ap. 1, b. 20, lap. 14–15.

ja – dešiniųjų – vyriausybė. Provokuodami vyriausybės krizę, apie atsistatydinimą pareiškė Tautos pažangos deleguotieji ministrai⁷⁴, prabilta apie Tarybos plenumo sušaukimą⁷⁵. Prezidentui A. Smetonai nepavykus įkalbėti M. Šleževičiaus, pasitraukus iš savo partijos, formuoti naujos sudėties Ministrų kabinetą, pakankamai vaisingas radikalo ir konservatoriaus bendradarbiavimas nutrūko.

Galbūt tikintis ne blogesnio rezultato, nelengvai įkalbėtas, paaukojęs narystę savo kurtoje Valstiečių sąjungoje (artimoje socialistams liaudininkams), jau kaip nepartinis naująjį kabinetą spalio 2 d. ėmėsi formuoti E. Galvanauskas⁷⁶. Nesėkmingai pamėginęs į jo sudėtį kvieisti socialdemokratų (S. Kairį) bei socialistus liaudininkus (M. Šleževičių ir J. Vileišį), kurie atsisakė arba patys, arba negavę partijos pritarimo⁷⁷, jis nesutarė ir su Santaros atstovu P. Leonu, „lemiančia“ to priežastimi nurodžiusiu pernelyg dešinę būsimo kabineto sudėtį⁷⁸. Taigi naujojo Ministrų kabineto sudėtyje, šalia nepartinių paties premjero ir krašto apsaugos ministro, tebuvo trys Tautos pažangos ir du krikščionių demokratų atstovai, prie kurių netrukus prisijungė dar du tautinių mažumų atstovai⁷⁹. Bandant bent kiek kompensuoti politiškai išsibalansavusią buvusią valstybės organizaciją, pagrįstą dešinėsios sudėties Valstybės Tarybos ir pastebimai kairiųjų veikiamos vyriausybės lygiagrečiu funkcionavimu, ir išvengti nesėkmės, patirtos ankstesnių dešiniųjų kabinetų (A. Voldevaro ir P. Dovydaičio), E. Galvanausko kabinetą visuomenei bandyta

⁷⁴ Ministrui pirmininkui 1919 09 25 atsistatydinimo raštas. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 11, lap. 11.

⁷⁵ V. Taryba. *Lietuva*. 1919, rugsėjo 2 (Nr. 192); Noreikienė, S. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. Serija A*. 1977, t. 2(59), p. 63.

⁷⁶ Valstybės prezidento 1919 10 02 raštas ministrui pirmininkui. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 46, lap. 193.

⁷⁷ Valdžios krizis ir Socialistų liaudininkų demokratų partija. *Darbas*. 1919, spalio 4 (Nr. 10); St. K. Darbai ir kritika. *Tauta*. 1920, kovo 12 (Nr. 6).

⁷⁸ Leonas, P. Mano atsiminimai ir pergyvenimai. D. 7. *Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka*, Rankraščių skyrius, f. 117–1080, lap. 1–2.

⁷⁹ Naujojo Ministrų kabineto patvirtinimo aktas: įsakymas. *LVŽ*. 1919, Nr. 14-173, 174; Naujas Ministerių kabinetas. *Lietuva*. 1919, spalio 9 (Nr. 223).

pateikti kaip galima neutralesniu „vieningo darbo“ kabinetu, kuriame abu krikdemai (E. Draugelis ir V. Čarneckis) skelbti kaip nesantys deleguoti savo partijos, o premjeras E. Galvanauskas ir ministras be portfelio gudų reikalams J. Voronko pristatyti kaip socialistai⁸⁰. Tokios sudėties kabineto sudarymą lėmė „gyvenimo iškeltas reikalas labiau suvienodinti valdžios sprendžiamąją valią, kad darbas eitų sparčiau, diskusijose ir kompromisuose nesuklupdamas“⁸¹.

Darbą pradėjus naujai vyriausybei, 1919 m. spalio 15 d. į XV sesiją pagaliau susirinko pusę metų neposėdžiavusi Valstybės Taryba.

Taryboje tuomet buvo keturiasdešimt narių – dvigubai daugiau nei į ją išrinkta Vilniaus konferencijoje. Iš senosios sudėties bebuvo likę šešiolika, vadinasi, trys penktadaliai Tarybos narių jau nebeturėjo nieko bendra su laikytomis didžiosiomis ir kiekviena proga jos priešininkų ir apskritai opozicijos eskaluojamomis Tarybos „nuodėmėmis“ – nebuvo dalyvavę svarstant amžinų ryšių su Vokietija nustatymą, pasisakant už monarchiją, renkant Lietuvai karalių.

Kaip tik sesijos išvakarėse Respublikos Prezidento ir dar buvusio Ministrų kabineto vidaus reikalų ministro P. Leono pasirašytas Įstatymas apie draugijas⁸² sudarė teisinės prielaidas formalizuoti politines partijas. Savo gyvavimą įstatyme nustatyta tvarka įteisinus Valstybės Taryboje atstovaujamosioms politinėms partijoms⁸³ ir kai kuriems jos nariams patikslinus savo politinę orientaciją, atsiskleidė to meto Tarybos partinė sudėtis. Kaip Tarybos veiklos pradžioje, gausiausią frakciją, tik dabar sudariusią 27,5 proc. dvigubai išaugusios Tarybos sudėties, turėjo krikščionys demokratai – vienuolika narių (J. Staugaitis, K. Bizauskas, A. Stulginskis, V. Čarneckis, J. Purickis, K. Šaulys, P. Dovydaitis, J. Vailokaitis, E. Draugelis, L. Brokas, M. Ivanauskas). Toliau pagal kiekybę buvo Tautos pažangos frakcija su aštuoniais nariais (A. Voldemaras, M. Yčas, L. Noreika,

⁸⁰ Kokių partijų mūsų ministeriai. *Laisvė*. 1920, balandžio 4 (Nr. 74).

⁸¹ 1919 metus palydint. *Lietuva*. 1919, gruodžio 31 (Nr. 282).

⁸² Įstatymas apie draugijas. *LVŽ*. 1919, Nr. 15-185.

⁸³ Skelbimai. *LVŽ*. 1919, Nr. 17; 1920, Nr. 1(19).

J. Šernas, J. Basanavičius, V. Mironas, A. Petrulis, D. Malinauskas). Be to, ši partija, turėjusi svarbiausius postus vykdomosios valdžios viršūnėje, abiejose konferencijose nebuvo gausiau atstovauta, bet daugiau už kitas frakcijas pasipildė „perbėgėliais“. Keturi Tarybos nariai (S. Banaitis, J. Smilgevičius, J. Jakimavičius, J. Kavoliūnas) atstovavo 1919 m. gegužės mėn. įsteigtai Tautos pažangos partijai artimai Lietuvos žemdirbių sąjungai, tas pats vienas Tarybos narys – J. Alekna – priklausė Santarai. Be to, šeši Tarybos nariai – P. Klimas, J. Šaulys, M. Biržiška, S. Šilingas, V. Petrulis, V. Šatas – sudarė „nepriklausomųjų klubą“. Ir net ketvirtadalis Tarybos atstovavo tautinėms gudų ir žydų mažumoms (J. Voronko, D. Siamaška, V. Taločka, K. Falkevičius, K. Bialeckis, I. Korčynskis, V. Lastauskis bei N. Rachmilevičius, S. Rozenbaumas, J. Vygodskis)⁸⁴.

Per Tarybos gyvavimo laikotarpį savo priklausomybę partijoms buvo pakeitę devyni nariai – po du pasitraukė iš krikščionių demokratų ir Santaros, vienas – iš socialdemokratų, keturiais sumažėjo nepartinių grupė; daugiausia – keturiais – pasipildė Tautos pažanga, du Tarybos nariai perėjo į naujai susiformavusią Žemdirbių frakciją; su partijomis savęs nebesieti apsisprendė trys buvę partiniai.

Šio, paskutinio, gyvavimo laikotarpio Valstybės Tarybos politinio reprezentatyvumo kokybę „patikrino“ 1920 m. balandžio mėn. įvykę visuotiniai demokratiniai Steigiamojo Seimo rinkimai⁸⁵. Jie atskleidė akivaizdžius abiejų to paties meto atstovaujamosiomis laikytų institucijų politinių sudėčių skirtumus: pirma, Taryboje visai neatstovautam organizuotam kairiajam visuomenės sparnui Steigiamajame Seime atstovavo net 37 proc. jo narių (Valstiečių sąjungos nariai, socialistai liaudininkai ir socialdemokratai); antra, vienai gausiausiai Taryboje atstovaujamai Tautos pažangai, sudariusiai 20 proc. jos sudėties, Steigiamojo Seimo rinkimuose neteko nė vieno mandato; trečia, 25 proc. Tarybos narių

⁸⁴ Lietuvos Valst. Tarybos sudėtis. *Lietuva*. 1919, rugsėjo 12 (Nr. 200); Dabar Valstybės Tarybos narių sudėtis šitaip grupuojasi. *LVŽ*, f. 383, ap. 7, b. 44, lap. 3–4; f. 1014, ap. 1, b. 20, lap. 14–16.

⁸⁵ *Lietuvos statistikos metraštis*. T. 1, 1924–1926. Kaunas, 1927, p. 5.

jungusios tautinių mažumų frakcijos Steigiamajame Seime kiekybiškai sumažėjo iki beveik devynių proc. jo narių. Ir tik dešinysis sparnas, Taryboje iš viso jungęs 57,5 proc. narių, Steigiamajame Seime (čia beatstovaujamas tik krikščionių demokratų bloko ir „žemdirbių“) sudarė 52,7 proc., t. y. abiem atvejais turėjo nors nedidelę, bet absoliučią daugumą.

Į Steigiamąjį Seimą „savo politiniu veidu“, A Stulginskio vertinimu, labiau buvusi panaši 1917 m. Tarybą išrinkusi Lietuvių Vilniaus konfederacija⁸⁶, neskaitant joje anuomet nedalyvavusių tautinių mažumų.

Akivaizdžios Valstybės Tarybos reprezentatyvumo bėdos ir būtinybė jas šalinti buvo keliamos spaudoje⁸⁷, skambėjo į XV sesiją susirinkusios Tarybos ir vyriausybės kuluaruose, praktiškai visos partijos jas suprato ir pritarė arba bent neturėjo svaresnių argumentų prieštarauti. Klausimas dėl Valstybės Tarybos sudėties papildymo figūravo ir preliminarioje jos darbų tvarkoje⁸⁸, pagaliau jis svarstytas 1919 m. spalio 28 d. Tarybos frakcijų bei joje neatstovaujamų partijų atstovų pasitarime, kuriame vieningai pritarta dėl Tarybos reprezentatyvumo plėtros ir išklausti samprotavimai dėl jos įgyvendinimo variantų⁸⁹. Tačiau Taryboje iki konkrečių darbų prieita nebuvo.

Tarybą tuo metu krėtė kito pobūdžio bėdos. Po pirmojo XV sesijos darbo mėnesio, 1919 m. lapkričio 17 d. nesusirinkus posėdžio kvorumui, paskelbta sesijos pertrauka. Nuo šiol tokios pertraukos tapo nuolatiniu reiškiniu, kuris ypač trukdė labiausiai laikui imlią pagrindinę parlamentinę Tarybos funkciją – įstatymų leidybą. Pripažinusi nepajėgsianti su ja susidoroti, gautus įstatymų projektus 1920 m. vasario 21 d. Taryba gražino juos inicijavusiam Ministrų kabinetui⁹⁰, pati virsdama potencialiai veikiančia parlamentine institucija, bet į posėdžius tešaukiama spres-

⁸⁶ Kai ką iš mūsų valstybės atstatymo laikotarpio prisiminus: pasikalbėjimas su buv. antruoju prezidentu A. Stulginskiu. *Lietuvos žinios*. 1939, vasario 15 (Nr. 38).

⁸⁷ XV V. Tarybos sesija. *Lietuva*. 1919, spalio 15 (Nr. 228).

⁸⁸ Valstybės Tarybos XV sesijos darbų tvarka. *Lietuva*. 1919, spalio 9 (Nr. 223).

⁸⁹ V. Tarybos papildymo byla. *Darbas*. 1919, lapkričio 5 (Nr. 18).

⁹⁰ Valstybės Tarybos pirmininko 1920 02 27 raštas Ministrui pirmininkui. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 12, lap. 68.

ti kai kurių organizacinių reikalų, išklausti vyriausybės pranešimų ar atsakymų į Tarybos narių paklausimus bei interpeliacijas.

Kvorumo Tarybos veikloje problema virto tolydžia ne tik dėl žymios jos narių dalies, gavusios nuolatinius įpareigojimus ir įgaliojimus, darbamosi užsienyje arba gyvenimo lenkų okupuotame Vilniaus krašte⁹¹, bet ir dėl kito valstybinio darbo, jiems tekusio už Tarybos ribų. Net Valstybės Tarybos nario atlyginimas, numatytas dalyvaujantiems posėdžiuose ir dirbantiems „tam tikrą Taryboj darbą“ jos nariams⁹², tebuvo mokamas vos 20–26 nariams – tik tiek jų turėjo galimybę dalyvauti posėdžiuose ir dirbti komisijose⁹³.

***

Paskutinį kartą Valstybės Tarybos dirbo kovo 17–23 dienomis, į savo sudėtį kooptavusi Mažosios Lietuvos atstovus Vilių Gaigalaitį, Martyną Jankų, Kristupą Lekšą ir Jurgį Streikų⁹⁴. Šis sudėties papildymas turėjo jau tik simbolinę politinę reikšmę, pabrėždamas atsikūrusios Lietuvos valstybės teises į Klaipėdos kraštą ir šio krašto gyventojų siekį tapti Lietuvos piliečiais.

Iš viso Lietuvos Valstybės Tarybos nariais 1917–1920 metais pabuvojo 51 žmogus, bet septyni iš jų įvairiu metu ir dėl įvairių priežasčių iš Tarybos pasitraukė anksčiau laiko.

⁹¹ Lietuvos Valst. Tarybos sudėtis. *Lietuva*. 1919, rugsėjo 12 (Nr. 200).

⁹² Valstybės Tarybos biudžetas. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 1, lap. 120.

⁹³ Valstybės Tarybos kreditai 1919 09 12, 1920 01 05. *LCVA*, f. 923, ap. 1, b. 120, lap. 1, 3, 11.

⁹⁴ XV Valstybės Tarybos sesija. *Kovo 20 diena*: Mažosios Lietuvos priglaudimui paminėti. Kaunas, 1921, p. 93; XV Valstybės Tarybos sesija. *Lietuva*. 1920, balandžio 1 (Nr. 67).

Išvados

1. Lietuvių Vilniaus konferencijoje Lietuvos Tarybą mėginta sudaryti iš visam lietuvių visuomenės politiniam spektrui, pagrindinėms tuometinėms lietuvių politinėms srovėms atstovaujančių veikėjų. Tačiau paskelbusi Lietuvos nepriklausomybę, Taryba nepasirūpino išsaugoti savo sudėtį, ne tik susitaikydama su kairiųjų atstovų pasitraukimu, bet ir toliau plėsdama bei stiprindama dešiniųjų jėgų atstovavimą.

2. 1918–1919 metų sandūroje susikomplicavusi politinė atsikuriančios Lietuvos valstybės padėtis privertė lietuvių politinius veikėjus į aktyvų dalyvavimą valdžioje įtraukti trūkstamą kairįjį visuomenės sparną. Bet tai padaryta ne atitinkamai papildant Tarybos sudėtį, o sudarant plačios koalicijos kairiųjų veikiamą vyriausybę ir jos įgaliojimus išplečiant į įstatymų leidybos sferą.

3. Pastangos stabilizuojantis politinei padėčiai valstybės viršūnėje atkurti dešiniųjų jėgų įtaką nebepajėgė įveikti išsibalansavusių Valstybės Tarybos ir Ministrų kabineto santykių, palikdamos Tarybą nuošalėje.

POLITICAL REPRESENTATION PROBLEM IN LITHUANIA (STATE) COUNCIL (1917–1920)

MINDAUGAS MAKSIMAITIS

Summary

Keywords: Lithuania (State) Council; political composition of Lithuania Council; functions of Lithuania Council.

The article describes the factors which determined that Lithuania (State) Council under extremely complicated political circumstances in 1918 managed to declare independence and consolidate the grounds of statehood in temporary constitutional act and soon after the further actions of statehood restoration were transferred to the government. One of the most important factors is considered to be the representation problem of the Council.

Under the efforts of Vilnius Conference of Lithuanians in 1917 the Council was constituted of people representing all the political spectrum of Lithuanian society. Although right after the legal grounds for becoming the temporary constitutional parliamentary institution were laid while acting under extremely complicated conditions, the Council did not fend for maintaining its own political structure not only by becoming reconciled with defection of the Left element and not putting effort into political balance restoration but also by further expanding and strengthening representation of the Right.

Only at the turn of 1918–1919 com-

plicated political situation of regenerative Lithuanian state forced the Lithuanian political figures to involve the missing representatives of the Left-winged society into active participation of the political power. This was achieved not by supplementing the existent composition of the Council but by forming a government under a broadly based political coalition with the superiority of the Left alongside. Preponderant positions in the state were transferred to the government including the newly accepted constitutional provisions consolidating the main constitutional parliamentary powers, first of all including the legislative power.

The attempt to restore the dominant position in the apex of the state did not manage to counteract the increased potential of the executive whilst in the autumn of 1919 the political situation was stabilized. After losing its authority and confidence in society the Council evolved into auxiliary public institution, the appendage to the authority, and became an odd sign under which the restoration of the state was held by the government till the summoning of the Constituent Seimas.

Įteikta 2015 m. balandžio 17 d.